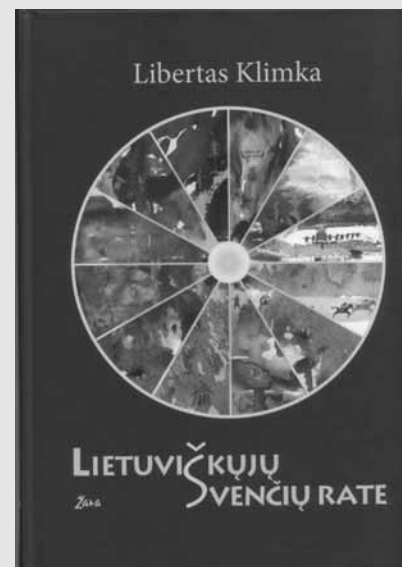

Vasaros kalendorinės ir bažnytinės šventės

PARENGĖ JURGIS ŽELVYS

Dešinėje – Liberto Klimkos knygos „Lietuviškųjų švenčių rate“ viršelis. Dailininkė Vaida Kunigėlytė-Sidaravičienė

Paskutinaisiais metais leidinių, pasirodančių lietuvių etnografijos temomis, aruodas gausėja. Jame yra ir keletas etnologo prof. Liberto Klimkos knygų.

L. Klimka – vienas iš pagrindinių ir nuosekliusių tradicinių kalendorinių švenčių tyrinėtojų, puoselėtojų ir populiarintojų Lietuvoje. 2009 m. išleistoje jo knygoje „Lietuviškųjų švenčių rate“ (antras papildytas leidimas, išleido „Žara“, spausdino UAB „Balto“), kaip nurodyta jos metrikoje, „aprašytos lietuvių kalendorinės ir šeimos šventės, aptariant tradicinių papročių kilmę ir prasmę, atskleidžiant jų sąsajas su senąja baltų mitologija. Šventės pateikiamos einant metų ratu, nes pagrindinė mūsų liaudies kultūros ypatybė – jos glaudus ryšys su tėviškės gamtos reiškiniais. Žinoti tautos tradicijas būtina: jomis ugdomas tautiškumas ir pilietiškumas.“

Rengdami šią publikaciją, dar kartą pervertėme L. Klimkos knygą ir pasižiūrėjome, kokios yra pagrindinės vasaros laikotarpio kalendorinės šventės.

Anot L. Klimkos, pirmasis vasaros mėnuo birželis „nedaug turi išskirtinų dienų. Nebūdavo kada šventėms laiką gaišioti – gamta ragina žmogų spėriau suktis, gena nuo vieno darbo prie kito.“

Įsidėmėtina, kad birželio 20-oji – astronominė vasaros pradžia.

ŠEŠTINĖS

Žemaitijos kaimuose vis dar gyvos Šeštinių, Septintinių ir Devintinių švenčių tradicijos. Nedaug kam tik aišku, kuo jos viena nuo kitos skiriasi, nes tiek vienu, tiek kitu metu namai ir bažnyčia puošiamos gėlėmis ir kitais žalumynais.

Šeštinės švenčiamos praėjus 40 dienų po Šventų Velykų. Pasak L. Klimkos, tai buvusi baltiškoji pavasarinių sambarių šventė, nustatoma pagal mėnulio fazę ir skirta pasėlių apsaugos apeigoms. Seniau šios dienos vaisėms kaimynai darydavo sudėtinį alų ir virėdavo šešias kiaulės kojas su žirniais. Šiandien šeiminkės kaime verda „šeštinaičių“ – kiekvienam šeiminykščiui po šešis virtinius. Skirtinguose Lietuvos regionuose virtiniai įvairūs: ir bulviniai, ir miltiniai su varške, paskaninta aguonomis ar mėtomis, ir su mėsa.

Per Šeštines būdavo apeinamas rugių laukas. Paukščiams ir piktosioms dvasioms nubaidyti ant baslio pamaudavo raguočio kaukolę. Trys dienos prieš Šeštines skirtos taikos, sveikatos ir derliaus maldoms; kaime jas įprasta vadinti „kryžiovomis“. Susirinkę žmonės apeidavo paeiliui visus kaimo laukų ir pakelių kryžius, išvakarėse išpuoštus gėlių vainikais, giedodavo. Šeštines kaime vadindavo ir Kregždės diena.

SEKMINĖS

Sekminės švenčiamos septintąjį sekmadienį po Šventų Velykų. Tai Šventosios Dvasios atsiuntimo šventė.

L. Klimka pažymi, kad „Tradiciiniame kalendoriuje tai augumo, gyvulių globos ir piemenėlių dienos. Berželiais būdavo puošiami kiemo vartai, namo durys, trobos vidus ir krikštasuolė.

Ūkininkai ir kiti šeimynos nariai, grįžę iš bažnyčios, apeidavo rugių lauką, dainuodami parugių dainas. Tada pasivaišindavo su kaimynais, susėdę ant ežios.

O piemenėliai Sekminių rytą būdavo kėlę kuo anksčiausiai. Mat Sekminių rageliu paskutinis užgrojęs visus metus bus vadinamas spirgučiu. Vakarop piemenys karves ir avelas puošdavo gėlių vainikais, pargindavo raliuodami. Paskui apeidavo visas kaimo šeiminkes, linkėdami sėkmės ūkio darbuose. Gaudavo dosniai „melstuviai“ – kiaušinių, sūrių, dešros, kokių pinigėlių. Tada pamiškėje surengdavo bendras vaises. [...]

Antrą Sekminių dieną piemenukams valia ilgiau pamiegoti, o gyvulius išgena merginos.“ Tą rytą skamba gražiosios rytagonių dainos.

Na o trečioji Sekminių diena – Ledų diena. Sakoma, kad tą dieną negalima žemės judinti, nes pasėlius kruša išmuš.“

DEVINTINĖS / DEVINTINIS / VAINIKAI / DĖIVAKŪNIS

Devintinės švenčiamos devintosios savaitės po Šventų Velykų ketvirtadienį. Jų papročiai labai panašūs į Sekminių. Namai taip pat išpuošiami berželiais, piemenėliai išvakarėse, pargindami bandą, karves, avelas papuošia vainikais, šeiminkė juos už tai apdovanoja vaisėmis. Vakare piemenėliai vėl sueina į krūvą ir kelia bendras

vaišes. Kaip ir per Sekmines, susirinkę būrin, kviečia pasivaišinti ir miško žvėris, kurie, be abejo, į vaišes neateina.

Tą dieną vyksta bažnytinės pamaldos, į kurias žmonės atsineša puokšteles gėlių. Žemaičiai, pasak L. Klimkos, į tas puokšteles įdeda ir piktagio šakelę, kad primintų Kristaus kančią.

Bažnyčioje tą dieną rengiamos procesijos, namai puošiami žalumynais. Bažnyčių vidus taip pat išpuošiamas vainikais, prie šoninių altorių pastatomi berželiai, ant sienų kai kur pakabinami ir parapijiečių merginų nupinti vainikėliai. Tuos vainikėlius, bažnyčioje išbuvusius devynis mišparus, vėliau parapijiečiai parsineša į savo namus, sudžioviną ir jais pasmilkio susirgusius vaikus, vainikėlio žolelių įberia į arbatą. Šis L. Klimkos aprašytas vainikėlių šventinimo per Devintines ir naudojimo paprotys jau senokai nunykęs. Dažniausiai šventinamos ir namo nešamos tik parapijiečių gėlių puokštelės.

L. Klimka rašo, kad bažnyčioje pašventinus berželius parapijiečiai panaudodavo: nusilauždavo po jų šakelę ir, parsinešę namo, užkišdavo už sijos, kad perkūnas į namus netrenktų, ugnis pastatų nesunaikintų. Žemaitijoje, Dzūkijoje per Devintinių pamaldas pašventintų žolelių įdėdavo mirusiajam į karsto pagalvėlę, įberdavo ar įkišdavo į daržo žemę, kad jos kormiai neišskytotų.

ANTANINĖS (BIRŽELIO 13 D.)

Išliko tradicija, kad Antaninių išvakarėse, varduvininkams nematant, jų durys papuošiami iš vasaros gėlių ir kitų žalumynų nupintais vainikais. Antanai, atsidėkodami už tai, kitą dieną surengia vaišes tiems, kas jį taip gražiai pagerbė.

Pasak L. Klimkos, Antanas seniau laikytas saugotoju nuo įvairiausių stichinių nelaimių. Tad tą dieną būdavo meldžiamasi šv. Antanui, kad jis žmones nuo nelaimių apsaugotų, kad atsirastų neišku kur pradingę daiktai. Tą dieną bažnyčioje ant Šv. Antano altoriaus uždegama žvakė ir padedama juostelė, identiška toms, kuriomis kūdikiai perjuosiami vežant juos krikštyti.

JONINĖS / KUPOLĖS / RASOS ŠVENTĖ (BIRŽELIO 24 D.)

Tai vasaros saulėgrįžos diena, astronominė vasaros pradžia, ilgiausia metų diena ir trumpiausia naktis. L. Klimka pažymi, kad „Vasaros saulėgrįžos šventė iškilesnė už kitas. Kitados per ją atlinkinėtoms sudėtingos, net porą savaitių trukdavusios apeigos su žolynais, vandeniu ir ugnimi. Per apeigas iki saulėgrįžos būdavo renkami vaistingieji augalai, gėlėmis iškaišomi šaltiniai, deginami laužai ten, pro kur į ganyklas bus genami galvijai. [...] Tai kopulivimas. Iš trijuose laukuose surinktų žolynų pinami vainikai. Merginos, burdamos ateitį, juos meta ant medžio, plukdo vandeniu, pasideda po galva pranašiškam sapnui. O vidurnaktį pražydes papartis praskleidžia visas gyvenimo paslaptis...“

Sakoma, kad Joninės – rugių žydėjimo šventė. L. Klimka primena, kad „Joninės – ir raganų siautėjimo metas. Manyta, kad galių burtams jos įgaunančios iš rugių žiedadulkių.“ Knygoje rašoma, kad „Rytmetinė vasarvidžio rasa turinti nepaprastos gyvybinės galios“ ir kad „Per Jonines ir keletą dienų po jų pajūrio žvejai neplaukdavo žvejoti, sakydami, kad jūra šiuo vasarvidžio metu tykanti aukų.“

PETRINĖS (BIRŽELIO 29 D.)

Nuo Joninių iki Petrinų trumpėja diena. Po Petrinų jau nebeįgirsi kukuojančios gegutės.

Pasak L. Klimkos, „Petrinių šventę kaimo žmonės senovėje laikė labai svarbia, tad jau išvakarėse nedirbdavo sunkių darbų ir imdavo pasninkauti. Kas to nesilaikys, sakydavo, gali skaudžiai nukentėti. Šv. Petras į dangų neįsileis arba Perkūnas į namus įtrenks, o gal ir tą bėdžių lauke dirbantį nuspirs. Šieno į kupetas nekraudavo, o moterys baltinių nevelėdavo, antraip visokie parazitai namus užpultų.“

Lietuvoje per Petrines žmonės susirinkdavo kur nors gražioje gamtos vietoje pasivaišinti, pasilinksinti. M. Valančius rašo, kad Petrinės Žemaitijoje švenčiamos panašiai kaip Joninės.“

SEPTYNI BROLIAI MIEGANTYS (LIEPOS 10 D.)

Tai viena iš svarbiausių vasaros dienų. L. Klimka pažymi, jog „Senolių išmintis sako, kad antrosios vasaros pusės orams labai reikšminga esanti Septynių brolių miegančiųjų diena, liepos 10-oji. Jei tądien lyja, nesiliaus pliaupti septynias dienas, o gal net ir visas septynias savaites. Žemaitijoje, kur lietaus dažnai būna perdaug, toji diena vadinama „broliais slapukais“ arba dar tiesmukiškiau... Jeigu visai tądien nelyja, irgi blogai – stos sausra ir rugių derlius bus visai menkas.“

JOKŪBINĖS, ONINĖS, PIRMOJO DERLIAUS ŠVENTĖS (BIRŽELIO 25, 26 D.)

L. Klimka pažymi, kad „Jokūbinės, liepos 25-oji, tradiciniame žemdirbio kalendoriuje sureikšmintą kaip rugiapjūtės pabaigtuvės. [...] Bažnytiniame kalendoriuje liepos 25-oji yra šv. Jokūbo, vieno iš Kristaus apaštalu, vardadienis. Jokūbas – praeityje gana dažnas vardas Lietuvoje; iš jo kilę nemažai vietovardžių ir pavardžių. Pagal senoviškuosius tikėjimus Jokūbo dieną negalima nieko laukuose dirbti, o ypač šiukštu rugių pėdus į klojimą vežti, nes perkūnas gali įtrenkti ir pelenais visą derlių paleisti. Šios dienos oras laikytas lemtingu ateičiai: jei giedra diena, žiema bus šalta ir gili. Palynotų kiek – būtų šlapias ir prastas; riešutų derliaus tuokart netektų tikėtis, – bus labai sukirmiję. [...]“

Šv. Jokūbo dienai papročiais antrina Oninės. Jų data yra liepos 26-oji. [...] Daugelyje Lietuvos bažnyčių tądien vykdavo atlidai kartu su didžiaisiais metiniais jomarkais. [...] Taiklūs šio meto liaudiški apibūdinimai, sudėlioti į patarles. Sakoma: „Šventa Ona – duonos ponia“, „Ateina Onutė su šviežia duonute“, „Šventa Ona – gera žmona: aptepa duoną su smetona“. [...] Dar sakoma: „Šventa Ona krikština obuolius“, taigi jau galima nusipurtyti pirmųjų vasarinių obuoliukų. Su rugiais kartu sode prinoksta vyšnios ir baltakojės kriaušės; galima jau pasikasti pirmųjų bulvių. O kas naujo gamtoje? Miške pasirodo „ruginiai“ baravykai, prisirpsta avietės. Vievversys nustoja giedoti; varlėms nuo rugiapjūtės „užauga“ nasrai – nebekurkia. Užtat didieji žiogai vakarais čirpia nepavargdami. Ir dar toks laiko požymis, įtvirtintas pasakyme: „Kai tik gandraus gubas pamato, tuoj veda vaikus iš lizdo“.

Dienos trukmė nuo saulėgrįžos jau sutrumpėjo visa valanda... Tad „dalgė rugienon – balana sienon“; vakarienaujant jau reiks pasišviesti. O kaime darbas darbą veja: rugius nupjovus, tuoj reiks į kviečius eit, o ir miežiai tuokart pradeda nokti. Po rugiapjūtės kerpama avelių vilna, vadinama rugine arba nuobarine; ji esanti pati geriausia audimui.

Jokūbinės ir Oninės – įdienojusios vasaros šventės; vieny dar-

(Nukelta į 58 p.)

(Atkelta iš 57 p.)

bų pabaiga, kitų pradžia. Bet ir vasaros ma-
lonių džiugesys [...].

Rugiapjūtę baigdavo būtinai su apeigo-
mis. Palikdavo nenupjautą paskutinę saują
rugių ir iš jos pindavo „jieverą“ – tarsi kokią
kasą, kurios viršūnę prilenkdavo prie žė-
mės ir prislėgdavo akmeniuku. Lyg saky-
dami: „Ką iš žemės paėmėme, grąžiname
jai. Tegu kasmet pasikartoja gyvybės ra-
tas“. O dainos apie „jieverą“ rodo, kad tai
mitinio Pasaulio Medžio – Visatos ašies
įvaizdis. Kartu ir tiltas tarp mūsų ir anapusi-
nio pasaulio, kur gyvena protėvių vėlės.

Vėlesniais laikais jievaro nebepindavo,
nes pobaudžiaviniame kaime įsigalėjo pa-
baigtuvių vainiko paprotys. Samdiniai jį pa-
nešdavo šeiminkams, įpnę tarp varpų ir
baltų gėlių – „kad duonelė baltesnė būtų“.

ŠV. LAURYNAS, PASKUTINĖ PERKŪNO DIENA (RUGPJŪČIO 10 D.)

L. Klimka knygoje rašo, kad senovėje tai
buvo „paskutinė iš devynių dienų, skirtų die-
vaičiui perkūnui pagerbti. Per šią šventę dar-
bų nedirbdavo, nes tuo dar galima Perkūną
prisišaukti. O iki Šv. Lauryno negalima kep-
ti bulvių, obuolių, antraip užklyptų anksty-
vos šalnos. Iš šios dienos oro spėdavo bū-
simųjų metų orus: „Jei šią dieną perkūnija
ir lyja – bus geri metai, jei tądien nėra lie-
taus – bus gaisringi: „ugnis ponavos“. Šei-
mininkės tądien rankomis apglosto kopūs-
tų galvas, tardamos, kad kietesnės susisuk-
tų. O javų vežti į klojimą negalima – gali
supleškėti. Tam darbui tinkamiausias lai-
kas yra mėnulio pilnatis. Tada vasarojaus
užteksią visiems metams. Per delčią su-
vežtų javų varpos bus „prisimerkusios“, blo-
gai kulsis. Dylant mėnuliui sukrautus javus

ne taip smarkiai kapojančios pelės. Per
Šv. Lauryną bažnyčioje šventinamas medus
arba lydytas sviestas – bus vaistas suskau-
dus gerklei.“

ŽOLINĖ (RUGPJŪČIO 15 D.) – ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS DANGUN ĖMIMO DIENA IR ŠV. ROKAS (RUGPJŪČIO 16 D.)

Tai dvi svarbiausios rugpjūčio mėnesio baž-
nytinės šventės, iš kurių Žemaitijoje nuo seno
labai gražias tradicijas turi Šv. Rokas. Per Šv.
Roką Žemaitijoje daug kur vyksta atleidai,
giminių susitikimai. Itin gražiai ši diena pa-
žymima Palangoje, Ylakiuose (Skuodo r.).

L. Klimka rašo, kad norint pajusti Žolinės
dvasią, „reikia jos metu pabuvoti nedideliame
bažnytkaimyje. Iš visų pusių į bažnytelę
renkasi baltomis skarutėmis apsigobusios
moterėlės, nešinos margaspalvėmis puokš-
tėmis. O tos ypatingos: įdėta visų auginamų
javų po varpą, pramaišiu su gražiausiomis
darželio gėlėmis. Pašventintos ir sudžiovin-
tos jos buvo laikomos krikštasuolėje, ant
kampinės arba kur už šventųjų paveikslų.
Naudojamos tik svarbiam reikalui: statant
naują namą, jų truputis dedama į pirmojo vai-
niko sunėrimą ties gerąja kerčia arba į kiek-
vieną kampa; ir į naujo avilio kamputį. Jomis
pasmilkoma priartėjus grėsmingam audros
debesiui, susirgus namiškiui ar gyvuliui.
Žemaitijoje ir kai kuriose kitose Lietuvos vie-
tovėse šventųjų žolynų dėdavo į mirusiojo
karsto pagalvėlę. O iškūlus varpas, grūdus
suberdavo aruoduosna ar mieguosna – kur
laikoma sėkla. Taip pašventindavo būsimą
derlių.“

ŠV. BALTRAMIEJUS (RUGPJŪČIO 24 D.)

L. Klimka primena, kad Šv. Baltramie-

Vasaros žolynai kermošiuje. Danutės
Mukienės nuotrauka

jus – atsisveikinimo su išskrendančiais
gandrais diena. Sakoma, kad gandrai
dažniausiai gimtinę palieka apie rugpjūčio
24-ąją. Liaudis sako, kad nuo Šv. Baltramie-
jaus velnias į vandenį įkiša geležį. Tai reiškia,
kad vanduo upėse ir ežeruose pradeda
atšalti. Senoliai sakydavo, kad nuo Šv. Bal-
tramiejaus varlei Dievas užrakina dantis.

Iki šios dienos aviliai jau turi būti iškopi-
nėti, javai nupjauti. Tokiu laiku, senugaliu,
kaimuose pradedamos pjauti avys.

Teigiama, kad jei rugpjūčio 24-ąją oras
gražus, galima laukti ir sauso rudens.

Žemaitija. Danutės Mukienės nuotrauka

